

МОВОЗНАВСТВО, ТЕРМІНОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ганна Межжеріна
e-mail: anvame1@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ВСЕВОЛОДА ВЕЛИКЕ ГНІЗДО В ЛІТОПИСАХ СХІДНОЇ СЛАВІЇ XII–XIII СТ.

Стаття присвячена реконструкції статичного соціально-етичного портрета князя Всеволода Велике Гніздо в літописах Східної Славії XII–XIII ст. Визначено функцію епітетів-означень (*благовѣрными, христілюбивыми, милостивыми* та ін.) у концептуалізації образу кн. Всеволода; доведено, що використання поряд з його іменем хвалебних епітетів зумовлене політичними, релігійними, етичними чинниками. За допомогою поєднання лінгвістичного аналізу з історико-культурологічним з'ясовано рівень об'єктивності літописної оцінки і ступінь етикетності у вживанні хвалебних епітетів-означень.

Ключові слова: Київська Русь, літопис, соціально-етичний портрет, семантика, Всеволод Велике Гніздо.

The article is devoted to the reconstruction of the static socio-ethical portrait of Prince Vsevolod the Great Nest in chronicles of Eastern Slavia of the 12th-13th centuries. The function of epithets- attributes (*благовѣрными, христілюбивыми, милостивыми* та ін.) in the conceptualization of the image of the prince is clarified. It is proved that the use of epithets next to the name of Prince Vsevolod the Great Nest is determined by political, religious, and ethical factors. The degree of objectivity of the annalistic assessment and degree of etiquette in the use of epithets-означень have been clarified on the basis of the combination of linguistic analysis with historical and cultural analysis.

Keywords: Kyiv Rus', chronicle, socio-ethical portrait, semantics, Vsevolod the Great Nest.

Постановка проблеми. Літописи Східної Славії раннього Середньовіччя є об'єктом лінгвістичного, історичного, текстологічного, історіографічного, літературознавчого, міфопоетичного, структурного, культурологічного аналізу. У якому б векторі не проводилася реконструкція, верифікація дат, назв, імен, історичних подій тощо виявляється більш надійною при врахуванні даних суміжних дисциплін та їх перехресній перевірці. Компілятивні, неоднорідні за структурою, жанровими

характеристиками вставок, походженням цитат, територіальною належністю, мовними і стильовими особливостями, літописи втаємничують багато затемнених, непрояснених місць, розшифрування яких є справою вчених різних галузей гуманітарного знання.

Літописи Київської Русі, які дійшли до нашого часу, у своїй сукупності утворюють єдине ціле, незважаючи на те, що вони були написані в різних, іноді територіально далеких князівствах. В XI–XIII ст. Київ виконував у державі координувальну культурну функцію. На основі вивчення пам'яток X–XII ст. С. О. Висоцький зробив висновок про наявність писемної школи із центром у столиці та з'ясував шляхи розповсюдження державної писемності й мови по всій країні: «У Києві в XI–XII ст. існувало три осередки київської писемної школи: Софійський собор – Руська митрополія, Печерський та Видубицький монастирі. В них переписувалися та перекладалися книги з іноземних мов, з'явилися перші оригінальні твори, киеворуське літописання, склалася його форма та ідейне спрямування. Вихованцями монастирів були високоосвічені літописці, письменники, церковні та державні діячі <...> З Києва богослужбові книги, житія святих, твори для повчального читання, церковно-публіцистична та історична література поширювалися по різних містах та землях Київської Русі» [Vysotskyi].

Три осередки київської писемної школи – Софійський собор, Печерський та Видубицький монастирі були, як переконливо показав С. О. Висоцький, міцними й авторитетними. В. І. Стависький довів «існування після 1200 р. в Києві безперервної літописної традиції, її істотний вплив на місцеве літописання XIII ст.» [Stavyskyi : 103]. Аналізуючи мовну ситуацію в Київській Русі, Г. П. Півторак зазначив, що «київська вимова писемних текстів з типовою для неї українською фонетикою впливала на вимову книжників і в інших регіонах. Особливо поширилася ця вимова у другому за значенням культурному центрі держави – у Новгороді й усій

Новгородській землі <...>, вплинула на формування новгородських діалектів» [Pivtorak : 88].

Усталена думка про володимиро-суздальське походження (О. О. Шахматов, В. М. Ганцов, М. Д. Присьолков, А. В. Чернецов, Я. С. Лур'є та ін.) Радзивіллівського літопису була спростована П. П. Толочком, який вважає, що літопис має південне походження: «Постійний інтерес володимирських літописців до південноруських подій, їх надзвичайна інформативність <...> вказують, очевидно, на те, що вони мали київське походження. Нічого невірогідного у цьому припущенні немає, особливо якщо взяти до уваги, що літопис вівся при єпископській кафедрі, а практично усі ростовські і володимирські єпископи походили з ченців Києво-Печерського монастиря, або інших київських монастирів» [Tolochko 1994 : 68].

Дослідники Лаврентіївського літопису (О. О. Шахматов, М. Д. Присьолков, Я. С. Лур'є, О. В. Творогов, І. А. Тихомиров, А. М. Насонов, М. М. Тихомиров та ін.) хоча й не заперечують наявності у ньому південних джерел, але замовчують той факт, що в його основі лежить створена ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором «Повість временних літ». Водночас поєднання в літописі хроніки Нестора, матеріалів Переяславля Південного із володимирськими і ростовськими записами є незаперечною підставою для того, щоб розглядати Лаврентіївський літопис як пам'ятку і південного, і північно-східного літописання.

Іпатіївський літопис – яскрава пам'ятка південного літописання. Джерелом київського зводу 1198 р. слугували попередні київські зводи, чернігівський літописець, вставки з галицько-волинського літописання, а також смоленська хроніка і володимирський звід. На жаль, текстологи рідко згадують про те, що нарівні з київським і галицько-волинським зводами до складу літопису входить повний текст «Повісті временних літ», який так

само, як і київський звід 1198 р., репрезентує київське літописання. Більше того – частка київського літописання в Галицько-Волинському літописі «перекриває» галицько-волинську традицію.

Доведено, що структурними компонентами Никонівського літопису є тексти, створені як у південних (Київський, Волинський літописи), так і в північних (Суздальський, Новгородський літописи) князівствах Київської Русі. Але визначаючи територіальні координати Никонівського літопису, учені традиційно відносять цю пам'ятку до північно-східного літописання, хоча правильніше говорити про поєднання південного та північно-східного літописання.

Новгородський перший літопис вважають пам'яткою суто північноруського літописання. Сильне применшення деякими дослідниками частки південних рис у новгородському літописанні призводить до однобічної оцінки загального процесу літописання в Київській Русі й залишає Новгородський літопис на периферії корпусу писемних пам'яток, вкрай важливих для реконструкції давніх етапів розвитку української мови. Водночас літописні статті XII–XIII ст. містять численні звістки про південноруські події, зокрема в Києві, Чернігові, Галичі; встановлено, що в основі Новгородського першого літопису лежать складений у Новгороді Новгородський літопис 1036 р. і «Найдавніший Київський звід» 1039 р., а «новгородський укладач початку XII ст. використовував київський літопис для свого літопису» [Tolochko 2005 : 240, а також 245–253].

Кожне слово, написане літописцем, сповнене різнопланової лінгвальної та екстралінгвальної інформації, проте взяте відокремлено, поза мовним і культурологічним контекстом, воно слабо розкриває свою суть, так і залишаючись «річчю в собі». У хроніках XII–XIII ст. поряд з іменами князів, посадників, представників духовенства час від часу трапляються ад'єктиви і субстантиви зі значенням моральної оцінки («благовѣрнии князь

Рюрикъ» і под.), які відіграють важливу роль у концептуалізації їх образів і вживання яких зумовлене чинниками лінгвістичного, політичного, соціального, релігійного, етичного, естетичного характеру. Реконструкція причин використання в літописах оцінних ад'єктивів і субстантивів для характеристики реальних історичних осіб, з'ясування їх функції в концептуалізації образу людини передбачають урахування історичних фактів, поєднання історико-лінгвістичного аналізу з історико-культурологічним.

Ставимо за мету виявити в літописних статтях XII–XIII ст. оцінні ад'єктиви і субстантиви із загальним значенням моральної оцінки особи, які у своїй сукупності формують соціально-етичний портрет князя Всеволода Юрійовича (Всеволода Велике Гніздо), з'ясувати функцію епітетів-означень у концептуалізації образу кн. Всеволода в літописах Київської Русі. Основним джерелом матеріалу слугували «Повість временних літ» за Лаврентіївським списком 1377 р., Суздальський літопис за Лаврентіївським і Академічним списками, Іпатіївський літопис за списком близько 1425 р., Новгородський перший літопис старшого зводу за Синодальним списком, Новгородський перший літопис молодшого зводу за Комісійним списком, а також більш пізній Никонівський літопис. Для аналізу використовуємо власну методику, апробовану в попередніх публікаціях («Людина в мовній картині світу часів Київської Русі» (2006), статті 2007–2022 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Син Юрія Долгорукого, остерський, великий володимиро-суздальський, великий київський князь Всеволод Юрійович (*1154–1212, «наречении въ крещении Дмитрии» – LNovg., 468) княжив майже сорок років (за іншими даними, тридцять сім років) і посів почесне місце серед політичних діячів Київської Русі. Дослідників здавна цікавила не тільки особистість князя, а й прозвання Всеволод Велике Гніздо, під яким він увійшов в історію. В одній зі статей,

які входять до складу Комісійного списку Новгородського першого літопису, кн. Всеволода названо Всеволодом Велике Гніздо: «Юрьї роди Всеволода Великого Гнѣзда» (LNovg., 465). На думку М. Ф. Котляра, «прізвисько "Велике гніздо" одержав тому, що мав велику родину (8 синів і 4 доньки)» [Kotliar]. Виходячи з того, що кн. Всеволод – не єдиний князь, який мав багатодітну родину, гадаємо, що така обставина навряд чи послужила визначальною причиною появи неофіційного іменування. Як небезпідставно вважає О. В. Сиренов, «цим іменуванням підкреслювався факт зведення до нього цілого ряду княжих удільних династій початку XV ст.» [Sirenov : 187], а саме іменування було вигадане «автором статті "А се князи русьстии"» з певною ідеологічною та історіософською метою [Sirenov : 187].

В умовах поліцентризму і феодальної роздробленості кн. Всеволод продовжував спрямовану на зміцнення єдності держави політику свого діда – Володимира Мономаха. Як зазначили О. П. Толочко і П. П. Толочко, «політичні тенденції до відновлення колишньої єдності Русі, які так виразно проступили на південному заході в діяльності Романа, характеризували ситуацію й на північному сході країни в роки княжіння там Всеволода Велике Гніздо» [Tolochko O., Tolochko P. : 258]. Крім того, кн. Всеволод «намагався продовжити реалізацію програми Андрія Боголюбського, наслідуючи йому в усьому (від розбудови міст <...> до ідеологічного контролю за літописанням)» [Voitovych : 550]. Діяльності кн. Всеволода в літописах приділено особливу увагу, на що, зокрема, вказує наявність розгорнутих посмертних панегіриків у Суздальському (*1212, LS-1, арк. 148 зв.–149) і Никонівському літописах (*1212, LNik-1, X, 64–65). Панегірики є різними за змістом, але ані в першому, ані в другому поряд з іменем князя немає хвалебних епітетів. Можна припустити, що відсутність навіть тих епітетів-означень, які в панегіриках є традиційними і

характеризують того чи іншого князя як праведного християнина, є наслідком складних взаємовідносин Всеволода з представниками духовенства. А. О. Кузнецов звернув увагу на те, що «Всеволод Юрійович Велике Гніздо по відношенню до свого єпископа виявляв максимум коректності <...> З єпископами інших князівств володимирський князь не був делікатним: ієрархів він використовував як засіб у політичній боротьбі. Особливо гостро це проявилось в стосунках з чернігівським єпископом» [Kuznetsov : 59].

Звернення до більш ранніх літописних статей виявило декілька хвалебних епітетів, ужитих щодо кн. Всеволода. Уперше хвалебні епітети поряд з його іменем трапляються в описі подій 1177 року. Бояри, які плели інтриги проти клану Юрія Долгорукого, у тому числі проти Всеволода, на місце померлого сина Юрія Долгорукого – кн. Михаїла (Михалка) хотіли поставити його племінника Мстислава. І хоча Всеволод був першим претендентом на князівство, саме він запропонував Мстиславу мирно розв'язати конфлікт: «кназь же Всеволодь *бл(а)госердъ* сы . не хотя крове прольZти . посла къ Мстиславу гл(агол)а <...> тебе Ростовци привели и боларе . а мене былъ с братомъ Б(ог)ъ привель и Володимерци . а Суздаль буди нам вбче» (*1177, LS-1, арк. 128 зв.). Мстислав виступив проти дядька, і *1177 року у верхів'ях р. Липиця відбулася битва, в якій кн. Всеволод здобув перемогу. Але на цьому політична криза не закінчилася.

Того ж *1177 року після невдалої спроби відстояти незалежність своїх земель рязанські князі Гліб Ростиславич, його син Роман, Ярополк Ростиславич, Мстислав Ростиславич, уся дружина і вельможі були взяті в полон володимирським князем Всеволодом. У м. Володимирі бояри і купці зчинили заколот, вимагаючи від Всеволода стратити полонених: «въсташа боZре и коупци . рекоуще кнаже <...> ворози твои и наши Соуждальци и Ростовци . а казни ихъ любо слѣпи аль даи намъ» (*1177, LK, LI-3, арк.

213 зв.; те саме *1177, LS-1, арк. 130 зв.). Про масштаби заколоту яскраво свідчить запис у Никонівському літописі: «бысть молва и мятежь во градѣ Владимирѣ отъ болшихъ и до меншихъ людей Володимерцовъ; придоша бо вси на княжь дворъ со оружїи» (*1177, LNik-1, X, 5). Ю. О. Лимонов зауважив, що це був небувалий випадок, адже «стратити або покалічити кілька князів одночасно <...> Такої розправи не було в історії Русі XII–XIII ст.» [Лимонов : 139]. Суздальський, Київський, Никонівський літописи повідомляють про те, що незважаючи на тиск, Всеволод не наважився покарати князів смертю: «кназю же Всеволоду . бл(а)говѣрну и бо(го)боЗниву [вар. РА: боязьниву] . не хоташе того створити . повелѣ всадити ихъ в порубѣ людїи дѣла . абы оутишилса матежь» (*1177, LS-1, арк. 130 зв.); «кназю же Всеволодоу . бл(а)говѣрноу . и бо(го)боЗнивоу. не хоташю того створити . повелѣ оусадити ихъ в пороубѣ людїи дѣла . абы оутишилса матежь» (*1177, LK, LI-3, арк. 213 зв.); «Князь велики же Всеволодъ Юрьевичъ, милостивъ сый, не хоташе того сотворити, но убо людскаго ради волненїа и мятежа повелѣ всадити ихъ въ темницу» (*1177, LNik-1, X, 5).

Проте заколотники не заспокоїлися і знову вимагали стратити ростовців. Суздальський і Київський літописи описують смуток Всеволода, який був не в змозі стримати натопк володимирців: «Всеволоду печалну бывшю не могшю оудержати людїи» (*1177, LS-1, арк. 130 зв.). У такий спосіб, наводячи реалістичні деталі в описі ситуації, літописець імпліцитно вказує на те, що Всеволод не вчинив розправи. Никонівський літопис містить детальнішу інформацію, однозначно свідчить про те, що розправу над князями вчинили проти волі Всеволода: «Князь велики же Всеволодъ Юрьевичъ зѣло печалень бысть о семъ, понеже много милостивъ есть, но не може удержати ихъ. Они же шедше розметаша порубѣ, и емше князя

Мстислава Ростиславичя и брата его князя Ярополка Ростиславичя ослѣпиша, и отпустиша ихъ» (*1177, LNiK-1, X, 5).

Подальша доля полонених описана в Київському і Никонівському літописах. Гліба намагалися врятувати Святослав, чернігівський єпископ Порфирій, ігумен Єфрем, за нього просила його дружина, але Гліб не відмовився від своїх поглядів на спадкоємність влади, за що і був убитий. «Тогда же Глѣбъ м(е)ртвъ» (*1177, LK, LI-3, арк. 214), – пише літописець. Його син Роман ледь вижив, цілував хрест Всеволоду, завдяки чому був відпущений у Рязань. Мстислава і Ярополка Ростиславичів тримали в темниці, потім «изведше Z и слепивше поустиша» (*1177, LK, LI-3, арк. 214; те саме *1177, LNiK-1, X, 5). За даними «Временника Софійського», Романа Глібовича, Мстислава і Ярополка Ростиславичів стратили: «и ту побѣдиша Рязанци, и яша Глѣба съ сыномъ и Мъстислава съ братомъ Ярополкомъ, и порубиша я» (*1176, SofVrem, 203). Цілком очевидно, що в основі статті «Временника Софійського» лежать менш точні джерела.

Описуючи дії Всеволода під час заколоту 1177 року, літописці використовують хвалебні епітети, які характеризують його як добросердого й богобоязливого правителя. У Суздальському літописі поряд з іменем Всеволода використані епітети-означення *благосърдъ*, *благовѣръныйи*, *богобо Zзнивыи*, *бо Zзнивыи*, у Київському – *благовѣръныйи* і *богобо Zзнивыи*, у Никонівському – *милостивыи* (двічі). Літописці не обмежилися використанням традиційного в портретах князів агіографічного терміна др. *благовѣръныйи*, а застосували прийом використання рідковживаних епітетів-означень. Др. *благосърдыи* – низькочастотне слово; у текстах XI–XIII ст. засвідчено шість уживань зі значенням «добросердий», п'ять з яких – у літописах. Др. *богобоззнивыи* і др. *бо Zзнивыи* також не були в широкому вжитку і для характеристики світських феодалів звичайно не використовувалися. Розкриваючи зміст поняття *богобоязливості*, протоієрей

Іоанн Наумович писав: «Богобоязливым <...> називаємо такого, який у всіх своїх справах, думках і словах завжди пам'ятає, що за ним наглядає всевидюче Око Боже, а тому своєю поведінкою не тільки не слугує для інших спокусою, а, навпаки, життям своїм, найвищою гідністю своєї душі, серця й розуму викликає повагу своїх близьких, як взірець, гідний наслідування» [Protoierey Naumovich : 48].

Удруге хвалебні епітети поряд з іменем Всеволода засвідчені в описі подій 1181 року, пов'язаних з ускладненням відносин між Києвом і Володимиро-Суздальською землею. За спостереженням Ю. О. Лимонова, «ці відносини почалися із зіткнення між великим князем київським Святославом Всеволодовичем і володимирським князем Всеволодом Юрійовичем. <...> Деякі угруповання рязанських князів знайшли собі покровителя в особі Святослава Всеволодовича. Останній <...> доклав зусиль, щоб знову розпалити міжусобицю і тим самим послабити Володимиро-Суздальське князівство. 1181 року Святослав Всеволодович навіть вторгся на територію "Суздальской земли" і спалив місто Дмитров» [Limonov : 104]. Два тижні Святослав, новгородці, чернігівці і половці стояли на березі р. Веле («на Вленѣ»), не наважуючись переправитися. На протилежному березі стояв Всеволод зі своїм військом. Хоча воїни рвалися в бій, князь уникав кровопролиття і не віддавав наказу до наступу: «дружина же Всеволожа хотахуть крѣпко ѣхати на С(вя)тослава . Всеволодъ бл(а)госердъ сы . не хота . крое прольZти не ѣха на нь (*1181, LS-1, арк. 131 зв.). Синтагма «Всеволодъ бл(а)госердъ сы . не хота . крое прольZти» є ключовою в портреті Всеволода. У незмінному вигляді в цьому ж Суздальському літописі фрагмент фігурує у статті *1177 року, у Київському літописі – у статті *1180 року, у Радзивіллівському літописі – у статті *1181 року: «кназь же Всеволодъ бл(а)госердъ сы . не хота крое прольZти . посла къ Мстиславу» – *1177, LS-1, арк. 128 зв.); «Всеволодъ же бл(а)госердъ сыи не

хота . кровопролитьъ и не ѣха на нь» (*1180, LK, LI-3, арк. 217 зв.); «Всеволодъ, бл(а)госердъ сын, не хотя крови проляти» (*1181, LR, арк. 227 зв.–228).

Уживання поряд з іменем кн. Всеволода др. *благовѣрными* в усіх випадках прив'язане до певної ситуації, до обставин, в яких він чинив як личить християнину. У статті «А се князи русьстии» князя названо благовірним у зв'язку з його діяльністю на користь церкви: «Сии же *благовѣрными* князь Всеволод Юрьевичъ пристави святѣи Богородици 4 верхы и позлати <...> постави церковь камену <...> постави манастирь» (LNovg., 468).

Повідомляючи про те, що кн. Всеволод ініціював у *1190 році поставлення на єпископство в Ростові свого духовного отця Іоанна I та в *1198 році – поставлення на єпископство в Переяславлі отця Павла, літописці використовують епітети-означення, які характеризують князя як людину благовірну і христоролюбиву: «посла бл(а)говѣрными хр(и)(с)(т)олюбивыми великий князь Всеволодъ <...> в(ть)ца своего д(у)х(о)внаго Ів(а)(н)а . на еп(и)(с)(ко)пство» (*1190, LS-1, арк. 138); «посла *благверный* князь Всеволод <...> отца своего духовнаго Иоана на епископство» (*1190, LR, арк. 240 зв.); «посла бл(а)говѣрными . и хр(и)(с)(т)олюбивы князь Всеволодъ <...> Павла на еп(и)(с)(ко)пство» (*1198, LS-1, арк. 140 зв.); «посла бл(а)говѣрными кн(я)зь Всеволод <...> Павла на еп(и)с(ко)па в Переяславль Руский» (*1198, LR, арк. 242 зв.). В обох випадках у Суздальському літописі за Лаврентіївським списком використане формульне словосполучення «благовѣрными и христоролюбивыми», у Радзивілівському – одиничне означення др. *благовѣрными*.

В іншому контексті в Суздальському і Радзивілівському літописах парне словосполучення «благовѣрными и христоролюбивыми» виконує функцію

протиставлення князя-християнина ворогам, які або є безбожними, або сповідують неприйнятну віру. Синтагма маркує опозицію «християнин ↔ нехристиянин»: «Ходи *бл(а)говѣрныи* и *хр(и)(с)(т)олюбивыи* князь Всеволодъ <...> на Половци <...> внѣмъ . безбожны(м) побѣгши(м) прочь» (*1199, LS-1, арк. 140 зв.); «ходи *благовѣрный* [у ркп. так] и *хр(и)столюбивы* кн(я)зь Всеволод <...> поиде на половци <...> Онѣм же безбожным побѣгше проч(ь)» (*1199, LR, арк. 242 зв.).

Востаннє хвалебний епітет поряд з іменем Всеволода з'являється в описі подій 1208 року. Радзивіллівський, Новгородський і Никонівський літописи містять відомості про похід Всеволода в Рязанське князівство. Повірівши наклепникам, Всеволод *1208 року пішов на Рязанські землі, де пропонував жителям м. Пронська здатися: «и приде къ Проньску, и || рече: "передайте ми ся". Они же сташа съ князьмъ Изяславом <...> И отья у нихъ воду» (*1208, LNs, арк. 73 зв.–74). За свідченням літописця, через шість тижнів Изяслав відправив до Всеволода послів: «Изяславъ же начя высылати из города послы къ великому князю Всеволоду, прося в него мира. Всеволодъ же *благосердъ* сыи, и вда ему миръ» (*1208, LR, арк. 537 зв.). І хоча Новгородський і Никонівський літописи містять детальний опис подій, хвалебний епітет Всеволод отримав тільки в Радзивіллівському літописі: «Всеволодъ же *благосердъ* сыи, и вда ему миръ» (*1208, LR, арк. 537 зв.).

Рідковживаний ад'єктив *благосърдыи* трапляється в пам'ятках, починаючи з XII ст. За наявними даними, др. *благосърдыи* вжите лише щодо однієї реальної історичної особи – князя Всеволода Юрійовича (Всеволода Велике Гніздо). Два вживання виявлені в Суздальському літописі, два – у Радзивіллівському, одне – у Київському.

Висновки. Поряд з іменем князя Всеволода Юрійовича (Всеволода Велике Гніздо) хвалебні епітети-означення засвідчені в інтервалі між *1177 р. і *1208 р. у Київському і Радзивіллівському літописах,

Суздальському літописі за Лаврентіївським списком, у Никонівському літописі, а також у статті «А се князи русьстии», яка входить до складу Комісійного списку Новгородського першого літопису. Відсутність хвалебних епітетів-означень у розгорнутих посмертних панегіриках кн. Всеволоду в Суздальському і Никонівському літописах, очевидно, є наслідком взаємовідносин князя з представниками духовенства. Використання поряд з іменем кн. Всеволода хвалебних епітетів-означень зумовлене політичними, релігійними, етичними чинниками, відбиває високий рівень майстерності хроніста і свідчить про об'єктивність літописної оцінки. В основі статичного портрета кн. Всеволода лежать позитивно конотовані ад'єктиви *благовѣрными* (сім уживань), *благосердыи* (п'ять уживань), *христоролюбивыи* (чотири вживання), *богобоЗзвивыи* (два вживання), *милостивыи* (два вживання), *боЗзвивыи* (одне вживання). Уживання агіографічного терміна *благовѣрными* в усіх випадках було пов'язане з певною ситуацією, з обставинами, в яких кн. Всеволод чинив як зразковий християнин (діяльність на користь церкви, поставлення на єпископство отця Іоанна I та отця Павла, протистояння безбожним або іновірним ворогам). За наявними даними, Всеволод Юрійович Велике Гніздо – єдина реальна історична особа, щодо якої літописець використав рідковживане слово *благосердыи*. Ключова роль у концептуалізації образу Всеволода Юрійовича Велике Гніздо відведена синтагмі «Всеволодъ бл(а)госердъ сы . не хота . крове прольЗти».

References

- Kotliar M. F. Vsevolod Yuriiovich. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. K.: Nauk. dumka, 2003. Vol. 1: A–V. S. 644.
- Kuznetsov A. A. Vladimirskiy knyaz Vsevolod Bolshoye Gnezdo i iyerarkhi Pravoslavnoy tserkvi na Rusi. *Paleorosiya. Drevnyaya Rus': vo vremeni, v lichnostyakh, v ideyakh*. 2018. № 2 (10). S. 55–60.
- Limonov Yu. A. Vladimiro-Suzdal'skaya Rus': ocherki sotsialno-politicheskoy istorii / otv. red. B. A. Rybakov. L.: Nauka, 1987. 215 s.

- Pivtorak H. P. Pokhodzhennia ukrainsiv, rosiian, bilorusiv ta yikhnikh mov: Mify ta pravda pro trokh brativ slovianskykh zi «spil'noi kolysky». K. : Aristei, 2004. 180 s.
- Protoierey Naumovich Ioann. Khristianskiya dobrodeteli. SPb. : Izdaniye I. L. Tuzova, 1900. 78 s.
- Sirenov A. V. O prozvizhchakh drevnerusskikh knyazey. *Peterburgskiy istoricheskiy zhurnal*. 2017. № 2. S. 184–193.
- Stavyskyi V. I. Kyiv i kyivske litopysannia v XIII stolitti. K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2005. 107 s.
- Tolochko O. P., Tolochko P. P. Kyivska Rus'. K. : Vyd. Dim «Alternatyvy», 1998. 352 s.
- Tolochko P. P. Davnoruski litopysy i litopystsi X–XIII st. K. : Nauk. dumka, 2005. 363 s.
- Tolochko P. P. Litopysy Kyivskoi Rusi. K. : Kyiv. akad. yevrobiznesu, 1994. 85 s.
- Voitovych L. V. Kniazha doba na Rusi: portrety elity. Bila Tserkva : Vyd. O. Pshonkivskiy, 2006. 784 s.
- Vysotskyi S. O. Pysemnist'. Osvita. *Istoriia ukrainskoi kultury*: u 5 t. / holov. red. B. Ye. Paton ; NAN Ukrainy. K. : Nauk. dumka, 2001. Vol. 1. URL: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult04.htm> (last accessed: 05.03.2023).

Sources

- LK, LI-3 – Letopis' Kiyevskaya. *Ipatyevskaya letopis'*. (PSRL, Vol. 2). M. : Yazyki rus. kultury, 1998. S. 284–711.
- LNik-1 – Letopisnyy sbornik, imenuyemyy Patriarshey ili Nikonovskoyu letopisyu. (PSRL, Vol. 9–10). M. : Yazyki rus. kultury, 2000. Vol. 10. 248 s.
- LNovg. – Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshego izvodov. M. ; L. : Izd-vo AN SSSR. 1950. 640 s.
- LNs – Novgorodskaya pervaya letopis' starshego izvoda. Po Sinodalnomu spisku XIII–XIV vv. *LNovg*. S. 13–100.
- LR – Radzivilovskaya letopis'. (PSRL, Vol. 38). L. : Nauka. 1989. 178 s.
- LS-1 – Suzdalskaya letopis' po Lavrentyevskomu spisku 1377 g. *Lavrentyevskaya letopis'*. (PSRL, Vol. 1). M. : Yazyki rus. kultury. 1997. S. 289–488.
- SofVrem – Sofiyskiy vremennik, ili Russkaya letopis' s 862 po 1534 god / izdal Pavel Stroyev. M. : V tip. Semena Selivanovskogo, 1820. P. 1. 458 s.

Ірина Нечитайло

e-mail: vnech57@gmail.com

КОРЕКТИВИ ДО СЕМАНТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПРАСЛОВ. *LĚK-

У статті здійснено спробу верифікувати основні гіпотези походження праслов'янського кореня *lěk- з урахуванням семантичних, фонетичних, словотвірних та географічних критеріїв, опрацьованих Ю. В. Откупщиківим; висловлено припущення про пряме успадкування кореня *lěk- з індоєвропейської прамови.

Ключові слова: індоєвропейська етимологія, праслов'янський корінь, семантична реконструкція, германські запозичення.